

УДК 94:726:2-523.6(477.86)

**ЦЕРКОВНІ СПОРУДИ ЯРЕМЧАНЩИНИ:
ПРОБЛЕМА ОБЛІКУ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ****О. П. Тимофій**

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Сьогодні в Україні збереглося півтори тисячі дерев'яних церков. Це унікальні пам'ятки національної архітектури, більшість з яких не має аналогів у світі. Сакральна архітектурна спадщина України – одна з найбагатших, найоригінальніших у Східній Європі. За доби радянського воєвоєничого атеїзму їй було завдано чи не найбільшої шкоди, масштаби якої сумарно перевищують втрати двох світових воєн. Вони могли бути ще більшими, якби не діяльність інтелігенції та громадських організацій, а також самих вірян із захисту церковних споруд.

Всі церковні споруди Яремчаницини вирізняються чудовою архітектурою та самобутнім інтер'єром та можуть бути важливою складовою її туристичної інфраструктури, адже вони є вагомим частиним як історико-культурних рекреаційних ресурсів загалом, так і пам'яток архітектури та містобудування зокрема.

Актуальність даної теми обґрунтовується тим, що останнім часом проблема збереження і обліку церковних споруд є надзвичайно важливою і актуальною, але розв'язується вона з великими труднощами. Церкви зникають через пожежі, аварійний стан несучих конструкцій, а також втрачають статус пам'яток внаслідок неякісних реставрацій і реконструкцій.

Виходячи з цього, постає проблема вивчення їх пізнавального потенціалу, а також обліку та збереження сакральної спадщини краю, яка сьогодні є до кінця не розв'язаною.

Ключові слова: охорона, збереження, церковні споруди, сакральна архітектура, архітектурні пам'ятки.

Вступ. Яремчаницина – територія, де зосереджено багато пам'яток сакральної архітектури на Прикарпатті, передусім дерев'яних церков. Водночас, їхня чисельність наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. продовжувала зменшуватися під впливом не тільки об'єктивних (природних) чи суб'єктивних (антропогенних) чинників, а й у недосконалій пам'яткоохоронній діяльності державних органів, громадських інституцій, місцевих церковних громад. Тому нагальною є потреба у виваженому науковому аналізі ситуації, узагальненні досвіду збереження пам'яток сакральної архітектури особливо на Яремчаницині.

Огляд літератури. Питання обліку та збереження пам'яток сакральної архітектури досліджуваного регіону вивчали сучасні українські вчені і краєзнавці: В. Вечерський, У. Головачанська, В. Грабовецький, М. Фіголь, В. Харитон, М. Ходан, З. Царик та ін., які зосереджували увагу на з'ясуванні втрат, що зазнавав цей складник укра-

їнської національної спадщини [1–4; 7–8]. Частково її висвітлено в історико-краєзнавчих і пам'яткознавчих дослідженнях П. Арсенича, В. Вечерського, В. Грабовецького, З. Федунківа, З. Царика та ін.

Зважаючи на такі обставини, метою статті є з'ясування ситуації, що склалася на Яремчанщині, з охороною пам'яток сакральної архітектури, причин, які зумовлюють її погіршення та вивчення набутого досвіду і визначення шляхів розв'язання проблеми.

Виклад матеріалу. Культурні споруди відображають художньо-естетичні позиції та особливості духовної культури поліетнічного населення Яремчанщини останніх сторіч.

У 2010 р. в на Прикарпатті під охороною держави загалом перебувало 587 пам'яток сакральної архітектури (в т.ч. 122 національного значення), зокрема 446 церков, 88 дзвіниць, 31 костел, сім синагог, шість келій і палат духівництва, сім монастирів і дві каплиці. Майже всі вони були передані у власність або користування релігійним громадам, на які переклали обов'язки із дотримання чинного законодавства щодо їхньої експлуатації та проведення ремонтно-реставраційних робіт. Це мало неоднозначні наслідки. З одного боку, більшість громад з відповідальністю ставиться до збереження сакральної архітектури. З іншого, відсутність роз'яснювальних заходів та тісної співпраці духовенства з архітектурними установами, пожежною й іншими службами наражає на небезпеку культурні споруди, де також зберігаються вартісні іко-

ностаси, ікони, стародруки, хрести дерев'яної різьби тощо [7, с. 74].

Яремчанщина має дуже давні пам'ятки сакральної архітектури. Дерев'яні хрещаті церкви є візитною карткою Яремчанщини. Церква Успіння Пресвятої Богородиці у м. Яремчі зведена за сприяння пароха села, радника єпископської консисторії, о. Григорія Громадки (1836–1912). Невелика, двоярусна дзвіниця збудована пізніше, в 1938 р., підкреслено функціональна, але саме своєю простотою підсилює чіткі контури храму.

Р. Оржехівський у книзі «Сакральна різьба по дереву в Галичині XIX – першої половини XX століть» стверджував, що іконостас церкви Успіння Пресвятої Богородиці в м. Яремчі є оригінальним зразком статичної іконостасної стіни без отвору над навісним ярусом другої половини XIX – початку XX ст. Основні мотиви плоскорізьби – великі і малі ромби на планках царських воріт, розети на пілястрових підставках під колонками навісного ярусу, прикрашені рослинним мотивом. Декор, яскрава поліхромія, зокрема вживання червоної барви, характерні для Гуцульщини початку XX ст. [7, с. 114].

Ще однією церквою, що належить до пам'яток сакральної архітектури гуцульського типу, є церква Святого Івана Милостивого (с. Ямна) разом із дзвіницею. Перша згадка про церкву походить зі списку, складеного львівським єпископом Йосифом Шумлянським у 1701 р., де храм іменований на честь Пресвятої Трійці. За деякими свідченнями, церква згадується як храм Святого Архистратига Михайла і

збудована в XVII–XVIII ст. За іншою версією, церква збудована з новою посвятою Святому Івану Милостивому у 1766 р. (Шематизм 1832 р). На сьогодні храмова споруда є шедевром гуцульської церковної архітектури. Церква є пам'яткою архітектури національного значення, перебуває у користуванні громади УГКЦ.

У мешканців с. Ямна існує переказ, що старий іконостас у попередній дерев'яній церкві цього села зроблений за гроші, які офірував О. Довбуш. На той час с. Ямна нараховувало лише 47 дворів, тому не мало змоги зібрати гроші на такий дорогий витвір мистецтва. Щоб подивитися, чи гарно виготовлений з кедрини іконостас, Довбуш особисто провідав церкву [8, с. 157].

Оригінальною у своєму плані є церква Святого Великомученика Дмитрія Солунського у с. Татарів, побудована у 1870-х рр. Уперше про неї згадано в шематизмі 1880 р. Храм збудований за проектом польського архітектора Ф. Менчинського. Це одна з найдавніших пам'яток архітектури національного значення, що збереглася на сьогодні. Церква має оригінальну побудову і є цікавим взірцем гуцульської школи народної сакральної архітектури. В інтер'єрі існуючої церкви зберігся темперний живопис XIX ст. Давній п'ятиярусний іконостас написаний Антонієм Оржеховським (згідно автографу на іконі Святого Миколая Чудотворця з іконостасу). Сьогодні – це пам'ятка архітектури національного значення. Церква у користуванні громади УГКЦ. Дерев'яна дзвіниця, що поруч

із церквою, чудово доповнює архітектуру храму [2, с. 57].

У селищі Ворохта знаходиться пам'ятка гуцульської дерев'яної архітектури XVIII ст. – церква Різдва Богородиці. Цю ідеальну за пропорціями, надзвичайно гармонійну дерев'яну церкву перевезли сюди в 1780 р. з Яблуниці. Церква присвячена Різду Богородиці. Коли церква Різдва Богородиці була побудована, історики не знають: версії є дві – у XVIII ст. та в 1615 р. Це один із найбільш величних храмів, хоча і найменший за розмірами серед усіх гуцульських будівель такого типу. В інтер'єрі церкви Різдва Богородиці збереглися настінні розписи XIX ст. У дзвіниці досі діє невеличкий музей. Друга церква селища Ворохта має назву Святих Петра і Павла. Потреба у її побудові назріла, коли збільшилося населення у містечку. Будівництво розпочалося в 1928 р. і тривало два роки. Церква вибудувалася велика, покрита бляхою шаховим порядком, з чотирма куполами (банями) по краях і великою банею – посередині.

Милує око своєю неповторною красою різьблений іконостас, який виконав Василь Турчиняк з Луга, а також його син Микола та учень Василь Савчук з Делятина. Перший ярус зроблено в 1937 р., другий-четвертий і розп'яття – в 1956–1957 рр. Тоді ж виготовлено проповідальницю. Окремі ікони для іконостасу написав Анатолій Медеян зі Львова. Дерев'яні прикраси в церкві різьблено наприкінці 1980-х рр. Бічні престоли з іконами Святих Миколая і Різдва Пресвятої Богородиці – робота невідомого авто-

ра. Ймовірно, ці престоли перенесли з костелу, що був збудований у Ворохті на початку ХХ ст. Церква освячена у 1930 р. і на сьогодні є окрасою села та цікавим туристичним об'єктом [8, с. 189].

Яскравим прикладом сакральної спадщини Яремчанщини є церква Пресвятої Трійці у Микуличині. Будівництво існуючої дерев'яної Троїцької церкви, що розпочалося у 1866 р., завершилося 1868 р. Церква побудована за проектом цісарсько-королівського інженера, архітектора Надвірнянського повітового уряду Я. Чайковецького. Деревину на будову возили саньми, запряженими волами, із урочищ «Сухоліс» і «Форешик». Камінь на фундамент і кам'яну огорожу церкви брали з берега р. Прут на Лазу. В старовину хрести на банях церкви були дерев'яні. А от сучасні металеві хрести та грати до церковних вікон у 1929 р. викував і встановив коваль Матей (Матвій) Яковів. По Другій світовій війні церква була діючою. Під час реставраційних робіт (1988 р.) ліворуч від іконостасу під полотняною іконою було знайдено оригінальну ікону з авторським підписом «К. Устиянович». У 1989 р. позолочено іконостас. Особливу увагу в церкві привертає образ Святого Йосафата, адже 29 червня 1867 р. Папа Римський Пій ІХ визнав його святим. Це перший український Святий (його знищили вороги Унії у Вітебську), якого канонізувала Католицька Церква. Цей образ не міг бути відкритий очам вірних в часи радянського тоталітарного режиму, і чиймись руками був закритий полотном з образом Бо-

гоматері. При проведенні реставраційних робіт 1989 р. верхнє полотно було знято і відкрився чудовий образ Святого Йосафата, який правою рукою благословляє вірних, а лівою тримає Євангеліє [5, с. 247].

Сьогодні у церкві знаходиться 5 дзвонів, найбільший з яких важить 6 центнерів. У 2002 р. на воротах церкви споруджено нову дзвіницю. Сьогодні – це пам'ятка архітектури національного значення. Церква знаходиться у користуванні громади УГКЦ.

Варто згадати й про храм Святого Василя Великого – православний храм Яремчанського деканату Коломийської єпархії УПЦ Київського Патріархату у с. Яблуниця, збудований 1992 р. Він є одним з двох храмів Яремчанського деканату (другий знаходиться у м. Яремче по вул. Курортній). З початку існування храму його настоятелем був о. Василь Бойчук [нині – єпископ на спокої Іоан (Бойчук)]. Але служити одночасно ще й у церкві с. Білі Ослави йому було важко. Тому, 7 січня 1993 р. парафія отримала нового настоятеля. Ним став отець Володимир Стадник, який служить у храмі й сьогодні.

Розпис було почато у червні 1999 р. і закінчено наступного року. Храм прикрашає іконостас, виготовлений 1995 р. майстрами з Делятина. Ікони до іконостасу написав художник з Лазіщини (Рахівський район Закарпаття) Михайло Кузюк. Художні настінні розписи у виконали у 2000 р. народні умільці з с. Чорний Потік – Микола Палійчук, Василь Васишин, Михайло Ткачук, Михайло Менюк. Тетрапод різьбив і малював Василь

Василишин. Кивот зроблений у 1995 р. в с. Поляниця. Іконостас встановлений в кілька рядів: у другому ярусі розміщені ікони дванадцятьох свят, у третьому – ікони апостолів, в четвертому – ікони пророків, на самому верху іконостаса встановлено хрест із зображенням на ньому розпі'ятого Ісуса [3, с. 97].

Культурна цінність дерев'яних церков регіону як пам'яток історії та архітектури одержала міжнародне визнання. Це проявилось в їхньому домінуванні як кандидатів на занесення до списку Міжнародної спадщини ЮНЕСКО. У січні 2010 р. міністри культури України та Польщі виступили зі спільною заявою про внесення до нього 16 дерев'яних церков XVI–XIX ст. Їх обирали із 44 дерев'яних храмів бойківського, гуцульського, галицького, лемківського типів. Від України переможцями стали чотири сакральні пам'ятки у Львівській (у Потеличі, Дрогобичі, Жовкві, Маткові) та по дві у Закарпатській (в Ясіні, Ужку) й Івано-Франківській (у Рогатині, Нижньому Вербіжі) областях, але через незадовільний стан до списку номінантів цієї організації не включили церкву Різдва Пресвятої Богородиці у с. Ворохті [1, с. 66].

Однак, церковні споруди зникають через пожежі, аварійний стан несучих конструкцій, а також втрачають статус пам'яток внаслідок неякісних реставрацій і реконструкцій. Яскравим прикладом цього є монастир отців-студитів Святого Іллі у Дорі, який згорів влітку 1914 р. Храм і монастир були збудовані на землі, що у 1930-х рр. офірували оо. студитам подружжя

Іллі та Іванни Кокорудзів, освітян зі Львова. Завдяки хорошим стосункам і релігійним традиціям, церква, всупереч вказівкам місцевої влади, так і не була зруйнована – розбирати храм двічі привозили бригаду робітників, але вони втікали. На початку 1990 р. храм повернули оо. студитам, які реставрували його і відновили церковне життя.

За умов, коли державні структури через брак фінансування неспроможні забезпечити належний рівень відновлювальних та ремонтно-реставраційних робіт, ці функції перебирають на себе місцеві церковні громади, які вирішують проблему власними організаційно-фінансовими ресурсами.

Проте ця відповідальна діяльність переважно здійснюється в аматорський спосіб, без залучення фахових архітекторів і реставраторів. Тому державні пам'ятоохоронні органи повинні не лише перекладати відповідальність на місцеві громади за збереження пам'яток сакральної архітектури, але й надавати їм у цьому необхідну організаційно-методичну допомогу. Порушуючи чинне законодавство, громади реконструюють дерев'яні церкви: оббивають бляхою, замінюють на куполах дерев'яні гонти на сучасні покрівельні матеріали, старовинні іконостаси, ікони перемальовують чи замінюють, оновлюючи «гарнішими» чи наносячи на них блискучу плівку. Усе це спотворює первісний вигляд церков, а також призводить до втрати статусу пам'яток, що мали понад сторічну історію [4, с. 5].

Проблема обліку та збереження пам'яток сакральної архітектури на

Прикарпатті є надзвичайно важливою і актуальною, але розв'язується вона з великими труднощами. Слід ураховувати, що дерево – не довговічний матеріал, так, що зведені не лише 400–500, а й 150–200 років назад церкви, є безцінним надбанням українського народу [6].

Щоб зупинити руйнівний вал та упередити тотальне нищення культурної спадщини України, необхідно, на наш погляд, зосередитися на вирішенні кількох основних проблем:

- розпочати ремонтно-реставраційні та консерваційні роботи унікальних церков, стінопису та ікон в них;
- продовжити і найближчим часом завершити інвентаризацію дерев'яних церков на Яремчанщині;
- для збереження унікальних розписів в дерев'яних храмах, привести охорону та збереження цих храмів у чітку систему, опрацювати на кожному пам'ятку індивідуальний постійно діючий режимний паспорт, забезпечити періодичність перевірки та негайне реагування на рецидиви; категорично заборонити будь-які роботи на цих пам'ятках некваліфікованим та неліцензованим спеціалістам;
- рекомендувати державним пам'яткоохоронним органам опрацювати пропозицію про включення дерев'яних храмів з унікальним стінописом до Списку Всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО;
- державним інспекціям, службам районної архітектури, музеям, школам, громадським організаціям, всій інтелігенції проводити широку виховну роботу з метою припинення

нефахових робіт на пам'ятках без належно опрацьованої та затвердженої документації;

- широко у всіх засобах інформації подавати різноманітну інформацію про стан збереження традиційної народної спадщини.

Висновки. На Яремчанщині збережено багато пам'яток сакральної архітектури, які є візитною карткою регіону. Однак, враховуючи збільшення різнопланових туристів, постає проблема вивчення пізнавального потенціалу храмів, а також обліку та збереження сакральної спадщини краю, що на сьогодні є до кінця не розв'язаною. Причина цього – недостатність державного фінансування, відсутність належного контролю та допомоги громадських організацій, непрофесійність відновлювальних та ремонтно-реставраційних робіт, які проводять місцеві церковні громади, зазвичай, на «аматорському рівні», без залучення професійних архітекторів і реставраторів.

Отже, державні пам'яткоохоронні органи повинні не лише перекладати відповідальність на місцеві громади за збереження пам'яток сакральної архітектури, але й надавати їм у цьому необхідну допомогу

Список використаних джерел

1. Вечерський В.В. Втрачені святині / В.В. Вечерський. – К. : Тех., 2004. – 176 с.
2. Грабовецький В. Івано-Франківськ в пам'ятках історії та культури / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ : Нова Зоря. – 2001. – 130 с.
3. Драган М. Українські деревляні церкви / М. Драган. – Львів, 1937. – 136 с.

4. Івасів Р. Як зберегти майбутнє скарбів нації / Р. Івасів // Галичина. – 2009. – 27 вересня.

5. Клапчук В.М. Гуцульщина та гуцули : економіка і народні промисли (друга половина ХІХ – перша третина ХХ ст.) : монографія / В.М. Клапчук / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Львів; Івано-Франківськ : Фоліант, 2009. – 508 с.

6. Обласна програма проведення невідкладних ремонтно-реставраційних робіт на пам'ятках дерев'яної сакральної архітектури на 2008-2013 рр. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.orada.if.ua/>

7. Слободян В. Каталог існуючих дерев'яних церков України і українських етнічних земель / В. Слободян // Вісник. Укрзахідпроект. – Львів, 1996. – Ч. 4. – С. 74–159.

8. Царик З. 100 втрачених дерев'яних церков Західної України / З. Царик, М. Царик. – Львів : МІФ, 2004. – 298 с.

Tymofii O.P. RELIGIOUS BUILDINGS OF YAREMCHE REGION: THE PROBLEM OF REGISTRATION AND PRESERVATION.

Today a thousand and a half wooden churches have survived in Ukraine. They are the unique monuments of national architecture, most of which don't have any analogues in the world. Ukrainian sacred architectural heritage is one of the richest and unique in Eastern Europe. During the Soviet militant atheism it has suffered perhaps the most damage, the extent of which exceeds the total loss of the two world wars. It could have suffered even more unless the existence of intelligence, public organizations and

actually of those who believed in it and defended it.

All religious buildings of Yaremcha region include magnificent architecture and distinctive interior and can be an important part of its tourism infrastructure, as they are an essential part of both historical and cultural recreational resources in general and architectural and urban planning in particular.

The relevance of this topic is justified by the fact that in recent years the problem of maintaining and registering church buildings is extremely important and urgent, but solved with great difficulty. Churches disappear because of fire, emergency state of bearing structures, monuments lose their status as a result of poor-quality restorations and reconstructions.

It causes the problem of studying their cognitive potential, accounting and preserving the sacred heritage of the region. This problem today is not solved completely.

Keywords: protection, preservation, church buildings, sacred architecture, architectural attractions.

Тимофій О.П. ЦЕРКОВНІ СПОРУЖЕННЯ ЯРЕМЧАНЩИНИ: ПРОБЛЕМА УЧЕТА І ХРАНЕННЯ. Сегодня в Украине сохранилось полторы тысячи деревянных церквей. Это уникальные памятники национальной архитектуры, большинство из которых не имеет аналогов в мире. Все церковные сооружения Яремчанщины отличаются великолепной архитектурой и самобытным интерьером и могут быть важной составляющей ее туристиче-

ской инфраструктуры, ведь они являются весомой частью как историко-культурных рекреационных ресурсов в целом, так и памятников архитектуры и градостроительства в частности.

Актуальность данной темы обосновывается тем, что в последнее время проблема сохранения и учета церковных сооружений является чрезвычайно важной и актуальной, но решается она с большим трудом. Церкви исчезают из-за пожаров, аварийного состояния несущих конструкций, а также теряют статус памятников вследствие некачественных реставраций и реконструкций.

Ключевые слова: охрана, сохранение, церковные сооружения, сакральная архитектура, архитектурные памятники.